

A New Perspective on "World Literature" in Persian Textbooks of the Ministry of Education (An Analysis of Elementary, Lower Secondary, and Upper Secondary Levels)

Nafiseh Sadat Darestani Farahani ¹, Leila Pazhoohandeh ²

1. M.A. Graduate, Department of Persian Language and Literature, University of Qom, Qom, Iran.

2. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Qom, Qom, Iran.

(Corresponding Author). l.pazhoohandeh@qom.ac.ir

ABSTRACT

Keywords:

world literature,
ministry of education persian
books,
primary school,
first secondary school,
second secondary school.

Background and Objectives: World literature in school textbooks functions as a critical pedagogical medium for fostering intercultural understanding and global awareness among young learners. This study undertakes a systematic comparative analysis of world literature as presented in Persian textbooks across Iran's three official educational levels: elementary, lower secondary, and upper secondary. **Methods:** Employing an applied, descriptive-analytical framework, the research examines several core dimensions, including the national versus international orientation of selected content, thematic diversity, the balance between poetic and prose genres, and the geographical and chronological distribution of featured authors. **Findings:** The empirical findings reveal a markedly uneven pattern of representation. Although literary samples from various European, Asian, and American countries are included, French literature overwhelmingly predominates, accounting for the largest share among all represented nations. In qualitative terms, forty percent of the texts are global masterpieces, and sixty-four percent of the authors are internationally celebrated. However, only three works, roughly eleven percent, belong to Nobel Prize winners, while East Asia, Africa, and Oceania are entirely absent. Quantitatively, world literature occupies merely seven percent of the total page space across all Persian textbooks. While acknowledging certain strengths, the study contends that substantial revision is necessary. Given world literature's profound formative impact on children and adolescents, enhancing their empathy and critical thinking, this paper recommends prioritizing canonical masterpieces, diversifying thematic content and generic forms, achieving a more equitable distribution between poetry and prose, and significantly increasing the overall quantitative allocation. These measures would ensure that Iranian students receive a genuinely comprehensive and globally inclusive literary education. **Conclusion:** World literature has a limited and uneven presence in Persian language textbooks, highlighting the need to reconsider the diversity, quality, quantity, and distribution of selected texts.

Cite this article: Darestani Farahani, N. S. and Pazhoohandeh, L. (2026). A New Approach to "world literature" in Ministry of Education textbooks (Comparative analysis of elementary, first and second period). *Research in Teaching Persian Language and Literature*, 7 (3), 35 - 50. <https://doi.org/10.48310/rpllp.2026.22851.1336>

Received:2026/02/24; **Revised:**2026/04/21; **Accepted:**2026/05/23; **Published online:**2026/10/02

Type of article: Research Article

Publisher: Farhangian University

پژوهش در آموزش زبان و ادبیات فارسی

نگرشی نو به «ادبیات جهان» در کتاب‌های فارسی وزارت آموزش و پرورش (تحلیل و بررسی دوره ابتدایی، متوسطه اول و دوم)

نفیسه‌سادات دارستانی‌فراهانی^۱، لیلا پژوهنده^۲

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه قم، قم، ایران.

۲. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه قم، قم، ایران. (نویسنده مسئول) l.pazhoohandeh@qom.ac.ir

چکیده

زمینه و اهداف: «ادبیات جهان» در کتاب‌های درسی افزون بر اهمیت و جذابیت، فرصت مغتنمی برای آشنایی با ادبیات و فرهنگ جهانی در اختیار دانش آموزان قرار می‌دهد. این پژوهش با تمرکز بر ادبیات جهان در کتب فارسی ابتدایی و متوسطه، به تحلیل جایگاه ملی و جهانی، درون مایه، توزیع شعر و داستان در متون برگزیده و پراکندگی جغرافیایی و تاریخی شاعران و نویسندگان می‌پردازد. **روش‌ها:** پژوهش حاضر با هدف کاربردی و به شیوه توصیفی - تحلیلی انجام شده است. **یافته‌ها:** یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که از ادبیات برخی کشورهای اروپایی و آسیایی و آمریکا نمونه‌هایی ذکر شده است، اما سهم ادبیات فرانسه بیش از همه کشورهاست. ۴۰ درصد از متون‌ها از شاهکارهای ادبیات جهانی است و با احتساب شاعر و نویسنده، ۶۴ درصد از صاحبان اثر، از بزرگان ادبیات جهان هستند، با این حال تنها ۳ اثر (حدود ۱۱ درصد) به برندگان جوایز مطرح ادبی مانند جایزه نوبل تعلق دارد و شرق دور، آفریقا و اقیانوسیه هیچ سهمی در ادبیات جهان ندارند. از نظر کمی تنها حدود ۷ درصد از مجموع صفحات کتاب‌های فارسی به ادبیات جهان اختصاص دارد. در مقاله به نقاط قوت کتاب اشاره شده است؛ با این وجود با توجه به نقش اثرگذار و ظرفیت بی‌نظیر ادبیات جهان بر مخاطب کودک و نوجوان انتظار می‌رود برخی ملاحظات در گزینش کیفی متون مانند توجه بیشتر به شاهکارهای ادبی و تنوع در گزینش درون‌مایه، انواع و گونه‌های ادبی، توزیع مناسب شعر و داستان و سهم عادلانه و متناسبی از نظر کمی برای این فصل در نظر گرفته شود. **نتیجه‌گیری:** ادبیات جهان در کتاب‌های درسی فارسی حضوری محدود و نامتوازن دارد و بازنگری در تنوع، کیفیت، کمیت و توزیع متون ضروری است.

واژه‌های کلیدی:

ادبیات جهان،
کتاب‌های فارسی وزارت آموزش و پرورش،
دوره ابتدایی،
دوره متوسطه اول،
دوره متوسطه دوم.

استناد به مقاله: دارستانی‌فراهانی، نفیسه‌سادات و پژوهنده، لیلا (۱۴۰۵). نگرشی نو به «ادبیات جهان» در کتاب‌های فارسی وزارت آموزش و پرورش (تحلیل تطبیقی دوره ابتدایی، متوسطه اول و دوم)، پژوهش در آموزش زبان و ادبیات فارسی، ۷ (۳)، ۳۵-۵۰.

<https://doi.org/10.48310/rp.llp.2026.22851.1336>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۲/۰۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۲/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۰۲ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۷/۱۰

<https://rp.llp.cfu.ac.ir>

ناشر: دانشگاه فرهنگیان

نوع مقاله: پژوهشی

©۱۴۰۵ / نویسندگان دارنده حق مؤلف مقاله خود بدون محدودیت هستند.

مقدمه

«ادبیات جهان» به آثاری گفته می‌شود که به دلیل محبوبیت مضامین انسان‌گرایانه‌اش از مرزهای ملی عبور کرده و در کشورهای دیگر رواج یابد (Nsari, 2023) و علاوه بر کشور میزبان در گستره دنیا نیز به نفوذ خود ادامه دهد؛ در واقع یک اثر ادبی در دو مرکز رشد می‌کند: در کشور میزبان و در سطح دنیا. ادبیات جهان شامل همه آثار ادبی است که فراتر از فرهنگ مبدأ در گردش است (Damrosch, 2003). جهانی‌شدن با توسعه دیدگاه، درک فرهنگ‌ها و مکان‌های مختلف جهان، خوانندگان را با روش‌های مختلف اندیشه درباره جهان و مسائل آن آگاه می‌سازد (رضایی شریف؛ محمودی، ۱۴۰۲)، و در این شرایط زبان و فرهنگ چنان در هم تنیده می‌شود که تصور یکی بدون دیگری ناممکن است (صحرائی و همکاران، ۱۴۰۴)؛ از این منظر ادبیات به عنوان جلوه‌ای اعلا و هنری از زبان که بخش قابل توجهی از بار فرهنگ را به همراه دارد، اهمیت می‌یابد (بالغی اینالو و همکاران، ۱۴۰۴). همچنین مطالعه ادبیات جهان قدرت تفکر انتقادی ما را در مورد جهان می‌افزاید و دانش ما را درباره ملل، فرهنگ و جهان‌بینی فراتر از مرزهای کشور افزایش می‌دهد (Nsari, 2023). شفيعی کدکنی بر این باور است که هر چه زیبایی و لطف در شعر امروز ایران دیده می‌شود، حاصل پیوند درخت فرهنگ ایرانی و درخت فرهنگ اروپایی است (شفيعی کدکنی، ۱۳۹۰). در برابر ادبیات جهان، ادبیات ملی قرار دارد که در تعریفی کلی مجموعه آثاری با مشخصه کلی و عمومی «ادبی» است که در درون مرزهای یک کشور تولید شده باشد و با طول و عرض جغرافیای مشخص از سایر مناطق جغرافیایی همسایگان نزدیک و دور بازشناختی است (حری، ۱۴۰۲). اصطلاح مرتبط دیگر ادبیات بوم محلی است که پیکره‌های متشکل از چندین ادبیات ملی و ناملی است که ممکن است به زبان رسمی یعنی فارسی و هم غیررسمی یعنی زبان و گویش‌های قومی و منطقه‌ای مکتوب شده یا شفاهی انتقال یافته باشند. ادبیات بوم محلی ممکن است به طرق مختلف و عمدتاً از رهگذر ترجمه در سطح تراملی و بین المللی مطرح شود یا نشود (حری، ۱۴۰۲).

تعبیر «ادبیات جهان» را نخستین بار، جان ولفگانگ ون گوته^۱ به کار برد. او در سال ۱۸۲۷ اظهار داشت ادبیات ملی اکنون به یک تعبیر بی‌معنا تبدیل شده است و عصر ادبیات جهان در پیش چشمان ماست (یوست، ۱۳۸۷؛ احمدی، ۱۳۸۹). دیوید دمراش در *ادبیات جهان چیست؟* (۲۰۰۳)، با تأکید بر ترجمه، تعریفی کلی از ادبیات جهان بیان می‌کند: هر اثری که ترجمه شود و در زبان‌های دیگر حضوری مؤثر داشته باشد؛ بنا بر این تعریف، به هر اثر در ترجمه معنایی «افزوده» می‌شود و ادبیات جهان نیز به همین دلیل اهمیت دارد. «مدس روزندال تامسن، شکل‌گیری ادبیات مرجع ملی و بین‌المللی را بررسی و در نقشه‌برداری *از ادبیات جهان: شکل‌گیری ادبیات مرجع در جهان و ادبیات فراملی* (۲۰۰۸) بحث می‌کند که شکل‌گیری ادبیات مرجع در سطح ملی و بین‌المللی تابع قوانین جداگانه و مستقلی است؛ از یک سو اهمیت ملی ضرورتاً به جایگاه بین‌المللی منجر نمی‌شود و از سوی دیگر، شهرت بین‌المللی نشانه موقعیت ملی اثر نیست. در نتیجه، قوانین متفاوتی در این دو سطح حاکم است که گاهی تحت‌تأثیر عوامل مختلف (همچون مسائل سیاسی و اقتصادی) به تولید و مصرف ادبیات شکل می‌دهد» (آزادی بوگر، ۱۳۹۴).

ارتباط میان ادبیات جهان و ادبیات ملی، همواره محل بحث و نظر بوده است. «هیچ ارتباط مستقیمی میان ادبیات ملی و ادبیات جهان برقرار نیست؛ یعنی الزامی ندارد اثر برای آنکه به چرخه ادبیات جهان درآید حتماً ملی باشد، لیکن ملی بودن یعنی احراز شاخص‌ها و کیفیت‌های لازم در سطح ملی، ممکن است زمینه را برای ورود اثر ملی به سطح تراملی و بین‌المللی فراهم کند. درواقع غنای ادبیات جهان ممکن است به غنای ادبیات ملی وابسته باشد و برعکس» (حری، ۱۴۰۲: ۳۵-۳۶) به این ترتیب «هدف ادبیات جهان رفع مشکلات نهاده شده در سنت‌های ادبی ملی و تطبیقی است تا راه را برای مطالعه زبان‌ها و ادبیات‌های غیرملی یا منطقه‌ای باز کند» (آزادی بوگر، ۱۳۹۴: ۹).

استفاده از متون ادبیات جهان در کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه فواید بسیاری دارد؛ دانش‌آموزان می‌توانند به تدریج با ادبیات و شخصیت‌های برجسته ادبیات و هنر جهان آشنا شوند و شاعران و نویسندگانی را که با فرهنگی متفاوت، فرهنگ ایران وصف کرده‌اند و یا فرهنگ، موضوعات و عقاید و آرمان‌های انسانی را در سطح جهانی طرح می‌کنند، بشناسند. همچنین ادبیات جهان، دانش‌آموزان را با تشابهات و تفاوت‌های فرهنگی، ادبی، اجتماعی و سیاسی ایران و جهان آشنا می‌کند. افزون بر این، تنوع و تفاوت‌های تصویری، معنایی و ساختاری مباحث «ادبیات جهان»، در کتب درسی، بر جذابیت ادبیات و التزام ادبی دانش‌آموزان تأثیر مثبتی خواهد داشت.

«کتاب درسی به عنوان یکی از مهمترین مراجع و منابع یادگیری، نقش مهمی در برنامه‌های درسی جهت تربیت دانش‌آموزان در ابعاد مختلف ایفا می‌کند» (آداک و یوسف‌زاده چوسری، ۱۳۹۸: ۱۱۷). باتوجه به اهمیت کتب درسی، این پژوهش بر آن است تا با بررسی کتب فارسی ابتدایی و متوسطه به پرسش اصلی مقاله که جایگاه «ادبیات جهان» در کتاب‌های دوره ابتدایی، متوسطه اول و دوم است و همچنین به چهار سؤال فرعی در این رابطه پاسخ دهد:

- ۱- درجه اعتبار آثار ادبیات جهان در سطح ملی و جهانی در کتب درسی چگونه است؟
 - ۲- در کتب درسی توزیع و سهم انواع آثار (از منظر نظم و نثر، «انواع ادبی» و درون مایه) از چه کیفیتی برخوردار هست؟
 - ۳- آثار ادبیات جهان در کتب درسی متعلق به شاعران و نویسندگان کدام دوران و جغرافیا است؟
 - ۴- باتوجه به کاستی‌ها چه پیشنهادهایی برای ارتقای سطح کمی و کیفی کتاب‌های درسی مطرح است؟
- بررسی سؤالات فوق می‌تواند کیفیت آثار ادبیات جهان و توزیع آن در کتب درسی و تناسب آن با دانش‌آموزان را آشکار سازد و مؤلفان کتب درسی با استفاده از نتیجه تحقیق و پیشنهادها مستند ارائه‌شده بهتر می‌توانند کم و کیف آثار ادبیات جهان را در کتب درسی بشناسند.

پیشینه پژوهش

درباره موضوع تحقیق حاضر، مقالات زیر با پژوهش حاضر مرتبط هستند و پیشینه تحقیق به شمار می‌روند:

مقصودی در مقاله «آموزش ادبیات جهان در کتاب‌های درسی آموزش زبان فارسی در دوره راهنمایی و متوسطه اول» (۱۳۹۳)، ابتدا به بررسی کتب فارسی از سالهای ۱۳۵۵ به بعد پرداخته است و با ارائه نتایج کمی نشان داده است که در هر دوره چند متن از ادبیات جهان در کتب درسی راه یافته است. در این مقاله، «محتوا» و «اهداف» ادبیات جهان در کتب درسی مورد بررسی قرار گرفته است. در زمینه محتوا نویسنده به دنبال پاسخ این سؤال است که آیا محتوای ادبیات جهان در کتب درسی از برنامه خاصی تبعیت می‌کند و کیفیت نمونه آثار ادبیات جهان در کتب درسی چگونه است؟ نتیجه آن است که نویسنده، محتوای آثار را به جز بخشی از کتاب شازده کوچولو، کمتر شناخته‌شده می‌داند. در زمینه اهداف نویسنده در پی بررسی اهداف آموزشی ادبیات جهان در کتب درسی بوده است. باتوجه به آنچه نقل شد این مقاله، با مقاله حاضر هم‌پوشانی ندارد؛ زیرا نویسنده در بررسی کیفیت آثار ادبیات جهان در کتب فارسی، بررسی و تحلیلی انجام نداده است. ضمناً در این مقاله فقط کتب فارسی متوسطه اول بررسی شده است، در حالی که جامعه آماری مقاله حاضر ادبیات جهان در کتب درسی ابتدایی و متوسطه اول و دوم است. رسول حیدری در مقاله «تحلیل محتوای کتب درسی فارسی دوره آموزش عمومی ایران بر حسب میزان توجه به ادبیات جهان؛ یک رویکرد تطبیقی» (۲۰۱۹)، کمیت دروس ادبیات جهان و مضمون و محتوای آن را بررسی کرده و در بررسی نوع ادبی این آثار، به این نتیجه رسیده است که دروس ادبیات جهان بیشتر از نوع تعلیمی است و نوع غنایی نیز دیده می‌شود، اما هیچ درسی از نوع ادبیات حماسی نیست. وی متون تعلیمی ادبیات جهان در کتب درسی را در سه دسته «دین»، «وطن» و «اخلاق» تقسیم‌بندی کرده است. جعفری و عالی‌زاده مرشد (۱۳۹۹) در مقاله «مطالعه انتقادی متون برگزیده از ادبیات جهان در کتاب‌های فارسی دوم متوسطه در غیاب مکتب‌های ادبی» ادبیات جهان را در سه کتاب فارسی دوره دوم متوسطه از منظر پراکندگی جغرافیایی، قالب، نوع ادبی و مکتب‌های ادبی بررسی کردند و نتیجه گرفتند انتخاب‌های انجام‌شده نمی‌تواند شاخصه‌های اصلی آثار مکاتب برجسته ادبیات جهان باشد و بیش از آن که معطوف به فرم، مکتب ادبی و جریان‌های مهم ادبی جهان باشد، محتوامحور هست. عساکره و شیبانی (۱۴۰۲) در مقاله «بررسی ادبیات جهان در کتاب‌های فارسی متوسطه سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۴۰۰ از نظر محتوا» به بیان پیام و درون‌مایه درس در دوره متوسطه متمرکز شده‌اند؛ با این حال جدول انتهایی مقاله موارد دیگری چون پراکندگی جغرافیایی و کشور را هم نشان می‌دهد. از نظر نویسندگان آثار گزیده ادبیات جهان بیشتر به مبانی اخلاقی، خودسازی، عشق و محبت، ادب‌پایداری، آوارگی و مبارزه با ظلم و ستم اختصاص دارد.

علاوه بر چهار مقاله فوق پژوهش‌های دیگری درباره ادبیات جهان انجام شده است: برای نمونه ابوالفضل حرّی (۱۴۰۲) در دو مقاله «بررسی هم‌پیوندی ادبیات ملی با مفهوم ادبیات جهان» و «بررسی خاستگاه شرقی ادبیات جهان از منظر گوته» (۱۴۰۰) به ادبیات جهان پرداخته است. بررسی پیشینه تحقیق نشان داد که درباره جایگاه ملی و جهانی آثار، تحلیل توزیع نظم و نثر و عصر زندگی شاعران و نویسندگان ادبیات جهان و بررسی سهم ادبیات کودک و نوجوان در کتب درسی فارسی تا کنون تحقیقی صورت نگرفته است و یا جامعه آماری برخی آثار با پژوهش حاضر هم‌پوشانی ندارد. از آنجاکه جامعه آماری، رویکرد و پرسش‌های تحقیق پژوهش حاضر با مقالات یادشده متفاوت است، یافته‌ها و نتایج تازه‌ای به دست آمده است که به روشن‌شدن برخی وجوه کتب درسی کمک می‌کند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی، به بررسی نمونه‌ها و متون ادبیات جهان، مندرج در کتاب‌های درسی فارسی در دوره ابتدایی و دوره اول و دوم متوسطه در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ می‌پردازد. یادآوری می‌شود از مجموع شش پایه تحصیلی مقطع ابتدایی هیچ پایه‌ای دارای فصلی با عنوان «ادبیات جهان» نیست و تنها در پایه‌های چهارم و پنجم نمونه‌هایی از «ادبیات جهان» به صورت پراکنده دیده می‌شود. در کتاب‌های درسی دوره متوسطه اول و دوم، فصلی مستقل با عنوان «ادبیات جهان» وجود دارد که

دربدارنده متون ترجمه شده از شاعران و نویسندگان از برخی ملل جهان می باشد. در کتاب های فارسی دوازده پایه تحصیلی، ۲۹ اثر از ادبیات جهان موجود می باشد که ۲ مورد از آن ها، آثار بسیار کوتاهی بودند که در برگه ی آغازین فصل مربوط به ادبیات جهان آورده شده بود و به عنوان درس و یا بخشی از درس (گنج حکمت یا روان خوانی و ...) لحاظ نشده بودند؛ بنابراین، ۲۷ اثر ادبی جهانی در قالب درس، روان خوانی و گنج حکمت مورد بررسی قرار گرفت. روش جمع آوری اطلاعات در این پژوهش روش کتابخانه ای است. در روش کتابخانه ای، با دو نوع منبع مواجهیم: الف) کتاب های فارسی وزارت آموزش و پرورش ب) تحقیقاتی که درباره کتاب های فارسی یا درباره ادبیات جهان صورت گرفته است. ابزار گردآوری داده ها در این پژوهش، فیش برداری است.

جامعه آماری پژوهش حاضر کلیه کتاب های درسی ادبیات فارسی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران از پایه اول دبستان تا پایه دوازدهم در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ می باشد و باتوجه به موضوع و اهداف پژوهش، تمامی کتاب های یاد شده به عنوان نمونه ی آماری در نظر گرفته شده اند.

یافته های پژوهش

۱. جایگاه ادبی و جهانی آثار ادبیات جهان در کتب درسی

یک سؤال مهم درباره آثار ادبی جایگاه آنها در سطح ملی و جهانی است. برای تشخیص جایگاه آثار ادبی، معیارهای پرمخاطب بودن، پرفروش بودن، ترجمه به زبان های متعدد، و کسب جوایز معتبر در نظر گرفته شده است. ادبیات جهان به معنای متداول به آثار بارزش نویسندگان ملت های جهان گفته می شود که به صورت منظوم یا منثور نوشته شده، به زبان های مختلف ترجمه شده و در نظر بسیاری از اهل فرهنگ و مطالعه به عنوان اثری قابل اعتنا و خواندنی تلقی می شود (مقصودی، ۱۳۹۳). اگر «ادبیات جهان» را به معنای خاص آن، یعنی «آثار فاخر ادبیات جهان» در نظر بگیریم تعدادی از شعرها و داستان هایی که از ادبیات سایر ملل در کتب درسی نقل شده، «ادبیات جهان» محسوب نمی شوند. آثار فاخر جهان، آثار شناخته شده و مقبول در سطح جهانی هستند که در سطح وسیعی ترجمه شده اند؛ چنان که «شازده کوچولو» به اغلب زبان ها ترجمه شده و به فروش رسیده است. یکی از نشانه های اعتبار شاعران و نویسندگان و آثار ادبی کسب جایزه نوبل است که گفته شده «مهم ترین سند اجتهاد ادبی، که عملاً به تعریف هنر ادبی نزدیک می شود جایزه نوبل است» (کازانوا، ۱۳۹۲)، در کتب فارسی ابتدایی و متوسطه اول، متن هایی که از ادبیات سایر ملل آورده شده است (به غیر از شازده کوچولو) جزو ادبیات فاخر دنیا نبوده و به اصطلاح «ادبیات جهان» نیستند. مؤلفان کتاب، بر اساس نیازهای فکری، عاطفی و روحی دانش آموزان، آثاری را از ملل مختلف برای کتب فارسی ابتدایی و متوسطه اول انتخاب کرده اند. در دوره متوسطه دوم اغلب متن هایی که در فصل ادبیات جهان آمده است از آثار فاخر ادبیات جهان بوده و مشمول تعریف «ادبیات جهان» به معنای خاص آن می شود. در اینجا جایگاه دروس کتب فارسی که از ادبیات جهان نقل شده، بررسی می شود.

درس «در جستجو» نوشته کُر ژوبرت: داستان های ژوبرت در ایران، لبنان و فرانسه منتشر شده اند. «در جستجو» در ایران دو جایزه کتاب سلام و کتاب های کمک آموزشی رشد را گرفت، لیکن در سطح جهانی و جشنواره های معتبر جایگاهی به دست نیاورده است.

درس «هفت مروراید سرخ» نوشته جورجیو گاریتسوآلدا: این اثر و نویسنده اش دارای هیچ جایگاه شناخته شده ای در ادبیات جهان نیست.

درس «تماشاخانه» نوشته نانسی سوپتلند: این اثر هیچ جایگاه شناخته شده ای در ادبیات جهان ندارد.

درس «گلدان خالی» نوشته شارلوت دومرسق هانت (دمی): این اثر هیچ جایگاه شناخته شده ای در ادبیات جهان ندارد، اما در آمریکا، برگزیده بانوی اول (۱۹۹۰) و یکی از ۱۰۰ کتاب برتر برای آموزگاران (۲۰۰۷) شد.

درس «زیر آسمان بزرگ» نوشته ترور رومین: این داستان از آثار مشهور ادبیات جهان نمی باشد.

درس «آدم آهنی و شاپرک» نوشته ویتاتو ژیلینسکای: این داستان و نیز کتابی که داستان یاد شده از آن انتخاب شده است، جایگاه مشخص و برجسته ای در ادبیات جهان ندارد. البته نویسنده برنده چندین جایزه شده است. در آغاز کتاب و در معرفی نویسنده، تنها به این نکته اشاره شده است که این داستان افزون بر مردم لیتوانی در میان مردم روسیه و دیگر کشورها نیز دوست دارانی دارد. شایان توجه است که این داستان بیش از ۲۰ سال است که در کتاب درسی راهنمایی نظام قدیم و پایه هفتم نظام کنونی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران تدریس می شود.

درس «ما می توانیم» نوشته کلک مورمان: این اثر در ادبیات جهان، جایگاه مشخص و ممتازی ندارد. «ما می توانیم» با نام اصلی «مراسم تدفین نمی توانم» اثر کلک مورمان، از مجموعه داستان «نغمه عشق» انتخاب شده که پیام آن مذمت «نمی توانم» های

زندگی و خاک‌سپاری آن‌هاست. این داستان نیز از داستان‌های امیدبخش و انگیزه دهنده برای دانش‌آموزان این گروه سنی است، اما از آثار مشهور ادبیات جهان نیست.

درس «پیر دانا» (نویسنده نامشخص است): این اثر جایگاه خاصی در ادبیات جهان ندارد. آخرین داستان کتاب فارسی هفتم که «پیر دانا» نام دارد، افسانه‌ای روسی است. نویسنده این اثر مشخص نیست. این درس، داستانی تربیتی است که در کنار یادآوری مسائل اخلاقی، فکر کودکان را نیز درگیر چالش‌های درون‌متن کرده و با تعلیق‌ها و انتظارهای جذاب، خواننده را همراه خود می‌برد و گرچه متن کمی بلند است، ولی دانش‌آموز از خواندن آن خسته نمی‌شود. یکی از شگردهای خوبی که نویسنده در این داستان از آن سود برده است، به‌کارگیری «الگوی حل مسئله» و مسئله‌آفرینی در فرایند حوادث است. این ویژگی سبب گیرایی و کشش اثر شده است. اما این داستان در ادبیات جهان شهرتی ندارد.

درس «پرنده آزادی» سروده محمود درویش: این شاعر به خاطر سرودن اشعاری با پیام‌های انسانی و جهانی مرزها را درنور دیده و در ادبیات جهان دارای جایگاه مشخصی است. این شعر در حوزه ادبیات پایداری شهرت دارد.

شعر «کودکان سنگ» سروده نزار قبانی: اشعار قبانی به اکثر زبان‌های دنیا ترجمه شده است و می‌توانیم او را یک شاعر جهانی محسوب کنیم. البته قبانی به سبب اشعار تغزلی و عاشقانه در جهان معروف است، ولی این شعر او که از نوع ادب مقاومت است.

درس «راه خوشبختی» اثر لرد آویبوری: این اثر و نویسنده آن، جایگاه برجسته‌ای در ادبیات جهان ندارد.

درس «آن سوی پنجره» (نویسنده نامشخص است): این اثر در ادبیات جهان جایگاه رفیعی ندارد.

درس «آرزو» اثر ویکتور هوگو: ویکتور هوگو یکی از برترین ادیبان جهان است لیکن این اثر وی، اعتبار چندانی در ادبیات جهان ندارد.

درس «شازده کوچولو» اثر آنتوان دو سنت‌آگروپری: این اثر جزو برجسته‌ترین آثار ادبی جهان و یکی از پرفروش‌ترین و پخواننده‌ترین کتاب‌های تاریخ ادبیات می‌باشد که به بیش از ۲۰۰ زبان مختلف ترجمه شده است.

درس «دو نقاش» نوشته رابرت فیشر: این اثر در ادبیات جهان شاخص نیست.

درس «سپیده‌دم» سروده نزار قبانی: نزار قبانی شاعری است که اشعارش به زبان‌های زیادی ترجمه شده، ولی به عنوان یک شاعر تغزلی مشهور است و اشعار عاشقانه وی، جایگاه برجسته‌ای در نزد مخاطبان ادبیات عرب دارد، ولی به عنوان شاعر مقاومت، چندان شناخته شده نیست.

درس «مزار شاعر» از فرانسوا کوپه: با این که بسیاری از منابع ایرانی اثر دو قبر و در نگاهی کلی تر مجموعه شعر «فردوسی» کوپه را از بهترین آثار او می‌دانند، اما شعر «مزار شاعر» نه تنها از اصول ویژگی‌های مکتب ناتورالیسم و پارناس پیروی نمی‌کند، بلکه تلاش شاعر برای رساندن مفاهیم تعلیمی و جداکردن و نمایاندن خیر و شر به وضوح در آن دیده می‌شود و نمی‌تواند نمونه خوبی برای نشان دادن حال و هوای اشعار کوپه باشد. ظاهراً در انتخاب این شعر محتوا بر تطابق اثر با مکتب ادبی شاعر ترجیح داده شده است. درس «عظمت نگاه» نوشته آندره ژید: کتاب مائده‌های زمینی آندره ژید جزو برترین آثار ادبی جهان محسوب می‌شود. آندره ژید برنده جایزه نوبل ۱۹۴۷ است.

درس «سه پرسش» نوشته تولستوی: آثار تولستوی جزو شاهکارهای ادبی است که مترجمان زیادی در سراسر دنیا به سراغ ترجمه آن‌ها رفته‌اند.

درس «خاموشی دریا» سروده رابیندرانات تاگور: تاگور از شاعران برجسته جهان و کتاب «ماه نو مرغان آواره» او نیز جایگاه والایی در ادبیات جهان دارد. انتظار می‌رفت انتخاب متن از اثر مشهور تاگور «گیتانجالی» که برنده جایزه نوبل ۱۹۱۳ شد، صورت گیرد.

درس «تجسم عشق» سروده جبران خلیل جبران: جبران خلیل جبران را می‌توان یک شاعر و نویسنده عرب در سطح جهانی دانست که کتاب «پیامبر» وی که این درس از آن برداشته شده، به زبان‌های بسیاری ترجمه گردیده است.

درس «خوان عدل» سروده گوته: این کتاب سه بار توسط مترجمان ایرانی به فارسی ترجمه شده است و این، نشان از جایگاه این اثر در ادبیات جهان دارد.

درس «آذرباد» نوشته ریچارد باخ: در سال ۱۹۷۲ این کتاب در صدر لیست پرفروش‌های نیویورک تایمز قرار گرفت و نیز در سال ۱۹۷۲ و ۱۹۷۳، این کتاب در صدر فهرست هفتگی ناشران رمان‌های پرفروش در ایالات متحده قرار داشت.

درس «خنده تو» اثر پابلو نرودا: پابلو نرودا ادیب و شاعری در سطح جهانی است که آثار زیادی از او به فارسی نیز ترجمه شده

است. وی برنده جایزه نوبل ادبیات در سال ۱۹۷۱ است.

درس «مسافر» اثر فریدریش شیلر: اشعار شیلر جزو آثار برجسته ادبیات جهان است و جایگاه ویژه‌ای در جهان ادبیات دارد. درس «عشق جاودانی» اثر شکسپیر: در جایگاه برجسته شکسپیر و آثارش در ادبیات جهان شکی نیست. لیکن نمایشنامه‌های او بیش از اشعارش مورد توجه جهانیان می‌باشد.

درس «آخرین درس» نوشته آلفونس دوده: دوده به سبب تلفیق شکل خاص داستان‌پردازی با واقع‌گویی و لحن ملایم و طنزآمیز، نویسنده‌ای ممتاز به شمار می‌آید. رمان‌های او در جذب مخاطب موفق بوده‌اند ولی این اثر او، جایگاه بلندی در ادبیات جهان ندارد. بررسی دروس ادبیات جهان در کتب فارسی نشان داد که سهم ادبیات جهان در کتاب‌های درسی دانش‌آموزان ایرانی بسیار اندک است و از مجموع ۱۸۱۸ صفحه متون کتاب‌های فارسی، تنها ۱۳۰ صفحه آن به ادبیات جهان اختصاص دارد که حدود ۷ درصد است. (دارستانی، ۱۴۰۰، ۱۹۰) از تعداد ۲۵ درس - در جدول شماره ۱ نام دروس ذکر شده است - ۳۶ درصد متون از آثار درجه اول و مشهور ادبیات جهان هستند که به اغلب زبان‌های دنیا ترجمه شده و در جلب خواننده بسیار موفق بوده‌اند و عبارتند از: شازده کوچولو، عظمت نگاه، سه پرسش، خاموشی دریا، تجسم عشق، خوان عدل، آذرباد، خنده تو، مسافر. اگر ملاک بررسی جایگاه آثار ادبیات جهان، در کتب درسی را، شاعر یا نویسنده قرار دهیم و درس‌های عشق جاودانی (شکسپیر)، آرزو (ویکتور هوگو)، مزار شاعر (فرانسوا کوپه)، کودکان سنگ (قبنی)، سپیده دم (قبنی)، پرندۀ آزادی (محمود درویش) و آخرین درس (آلفونس دوده) را بدان بیفزاییم ۶۴ درصد از متونی که از ادبیات سایر ملل در کتب فارسی آمده است از آثار فاخر ادبیات جهان است. از ادبیات آمریکای لاتین با وجود نویسندگان برجسته‌ای چون مارکز، تنها یک شعر از پابلو نرودا آمده است. انتخاب ۴ اثر از خاورمیانه و یک اثر از هندوستان که در ادبیات جهان جایگاه چندانی ندارند و گزینش شعرهایی از قبنی (شاعر عاشقانه‌سرا) با موضوع ادبیات پایداری محل تأمل است (نک: جعفری، ۱۳۹۹).

جدول شماره ۱- جایگاه ادبی دروس ادبیات جهان در کتب فارسی

فارسی چهارم	ناشناخته	دارای جایگاه ملی	دارای جایگاه جهانی
هفت مروارید سرخ (جورجیو گاریتسولا)	در جستجو (کلر ژوبرت)		
فارسی پنجم	«تماشاخانه» نام کشور مشخص نیست	گلدان خالی (دمی)	
زیر آسمان بزرگ: (تور رومین)			
فارسی ششم	-	-	-
فارسی هفتم	«ما می‌توانیم» (کلیک مورمان) نام کشور مشخص نیست	آدم آهنی و شاپرک (ویتاتو ژیلینسکای)	
	«پیر دانا» نویسنده مشخص نیست		
فارسی هشتم	«آن سوی پنجره»: نویسنده و نام کشور مشخص نیست	راه‌خوشختی (لرد آبیوری)	کودکان سنگ (قبنی)
		پرندۀ آزادی (محمود درویش)	
فارسی نهم	دو نقاش (رابرت فیشر)	شازده کوچولو (آگرویری)	
		شعر آرزو (ویکتور هوگو)	
فارسی دهم		عظمت‌نگاه (ژید)، سه پرسش (تولستوی) سپیده‌دم (قبنی)، مزار شاعر (فرانسوا کوپه)	
فارسی یازدهم		خوان عدل (گوته)، خاموشی دریا (تاگور)، آذرباد (باخ)، تجسم عشق (جبران)	
فارسی دوازدهم		خنده‌تو (نرودا)، مسافر (شیلر)، عشق جاودانی (شکسپیر)، آخرین درس (دوده)	

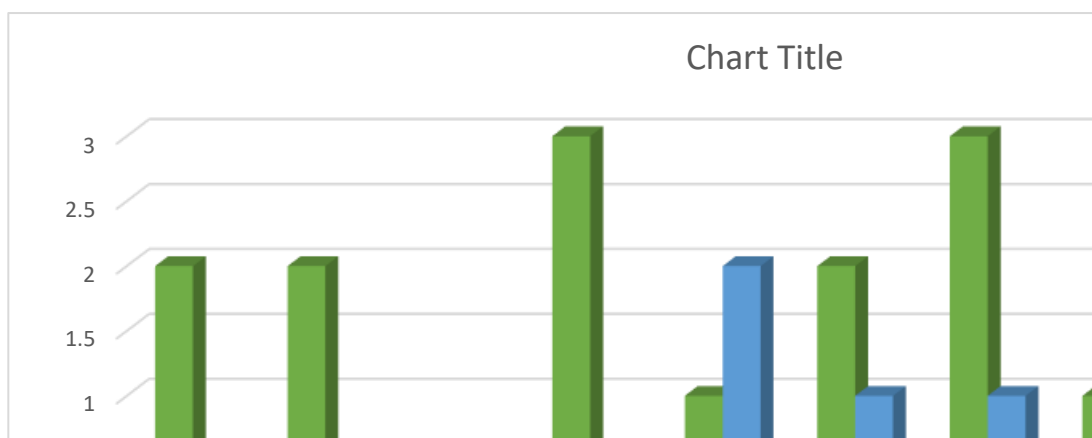
۲. توزیع شعر و داستان و «انواع ادبی» در ادبیات جهان

آثار ادبیات کودک و نوجوان اغلب در دو قالب شعر و داستان عرضه می‌شود. در این بخش بدین نکته می‌پردازیم که در کتب فارسی، ادبیات جهان بیشتر از کدام قالب انتخاب شده است؟

در کتب فارسی چهارم و پنجم ابتدایی داستان‌هایی از آثار ادبی جهان نقل شده که محتوایی آموزنده دارند و متناسب با نیازهای روانی دانش‌آموزان این پایه‌هاست. در کتاب فارسی هفتم نیز سه داستان نقل شده است؛ «داستان آدم آهنی و شاپرک» که داستانی جذاب و مرتبط با عصر ارتباطات و دانش و فناوری روز است. این داستان یک فانتزی است. «درون‌مایه این فانتزی‌ها عمدتاً دل‌مشغولی‌ها و آرمان‌های انسان‌های این عصر و این زمانه است» (فزل ایاغ، ۱۳۹۸: ۱۶۱)، داستان «ما می‌توانیم» و «پیر دانا» نیز داستان‌هایی انگیزشی و آموزنده است که جذابیت‌های داستانی آن، این دو داستان را برای دانش‌آموزان پایه هفتم لذت‌بخش می‌سازد، اما در کتاب فارسی هشتم توزیع نظم و نثر ادب جهانی تفاوت بسیاری دارد؛ در این کتاب، دو شعر با موضوع ادبیات پایداری، یک داستان و یک نثر ادبی از نوع تعلیمی دیده می‌شود. مقایسه کتب فارسی هفتم و هشتم و نهم در توزیع نظم و نثر آثار ادبی جهان، کنجکاوی‌برانگیز و غیرقابل قبول به نظر می‌رسد؛ زیرا فصل ادبیات جهان در کتاب فارسی هفتم سه داستان خیال‌انگیز، شیرین و آموزنده دارد؛ اما فصل ادبیات جهان در کتاب فارسی هشتم فقط یک داستان دارد؛ داستان «آن سوی پنجره» که محتوایی آموزنده دارد، اما فضای داستان آوده‌آور است. فصل ادبیات جهان در کتاب فارسی نهم دو داستان دارد؛ «شازده کوچولو» که از بهترین داستان‌های ادبیات جهان است و «دو نقاش» که داستانی با مبالغه‌ای شیرین و جذاب است. بنابراین مقایسه فصل ادبیات جهان در کتب فارسی هفتم، هشتم و نهم نشان می‌دهد که توزیع داستان در فصل ادبیات جهان از کتب فارسی متوسطه اول مطلوب نیست و لازم است در فصل ادبیات جهان کتاب فارسی هفتم، تدبیری اندیشیده شود. نکته دیگر این است که در کتاب فارسی هشتم دو شعر با موضوع ادبیات پایداری وجود دارد. نکته دیگر درباره فصل ادبیات جهان در فارسی هشتم این است که اثری از نوع ادبیات کودک و نوجوان در آن نیست؛ در حالی که در فارسی هفتم «آدم آهنی و شاپرک»، «ما می‌توانیم» و «پیر دانا» هر سه داستان از نوع ادبیات کودک و نوجوان است و در فارسی نهم «شازده کوچولو» از نوع ادبیات کودک و نوجوان است. با توجه به آنچه گفته شد فصل ادبیات جهان در فارسی هشتم به سبب داشتن داستان کمتر، یکسان و تکراری بودن محتوای دو شعر و عدم تنوع و بهره‌بردن از ادبیات کودک و نوجوان باید مورد بازنگری قرار گیرد.

فصل ادبیات جهان در کتاب فارسی دهم شامل یک شعر و سه داستان است. شعر سپیده‌دم با موضوع ادبیات پایداری از نزار قبانی است. داستان مزار شاعر که جنبه تعلیمی آن بر جنبه ادبی و هنری آن غلبه دارد. «عظمت نگاه» بخشی از رمان مائده‌های زمینی است که محتوا محور است و انتخاب بخشی از این کتاب، قالب درس را شبیه نثر ادبی ساخته است که مفاهیمی فلسفی دربردارد. درباره داستان «سه پرسش» باید توجه داشت که متن داستان مناسب گروه سنی «د»؛ یعنی دانش‌آموزان کلاس هفتم، هشتم و نهم است و برای ذهن و تخیل گروه سنی «ه»؛ یعنی دانش‌آموزان پایه‌های دهم، یازدهم و دوازدهم پیش‌پاافتاده به نظر می‌رسد.

در فصل ادبیات جهان از کتب فارسی یازدهم و دوازدهم، داستان کمتر و شعر بیشتر دیده می‌شود؛ زیرا داستان تصویری عینی از مفهومی خاص ارائه می‌دهد و درک محتوا را آسان‌تر می‌سازد؛ از این رو مناسب دانش‌آموزان ابتدایی و متوسطه اول است، اما در شعر معمولاً مطالب ذهنی‌تر و انتزاعی‌تر است و درک و فهم آن به مراتب از داستان دشوارتر می‌شود و برای پایه‌های بالاتر مناسب خواهد بود. در متوسطه دوم، علاوه بر افزایش شعر، تغییرات قابل‌ملاحظه‌ای در انواع ادبی نیز به چشم می‌خورد؛ درحالی‌که ادب غنایی در دروس ادبیات جهان از کتب فارسی ابتدایی صفر درصد است، در فصل ادبیات جهان از کتب فارسی متوسطه اول بیش از ۲۲ درصد و در فصل ادبیات جهان از کتب فارسی متوسطه دوم بیش از ۶۶ درصد است (ر. ک heydari, 2019). در نظر داشته باشیم اختصاص بیشترین بسامد از بین انواع ادبی، به ادبیات تعلیمی و پس‌از آن ادبیات مقاومت و غالب بودن نمونه‌های ادب عرفانی بر ادبیات غنایی می‌تواند تصویر نادرستی از ادبیات جهان به مخاطب ارائه دهد (جعفری، ۱۳۹۹).

نمودار شماره ۱. توزیع شعر و داستان ادبیات جهان در کتب فارسی

۳. خاستگاه شاعران و نویسندگان ادبیات جهان

در بررسی ادبیات جهان سؤال مهمی که به ذهن می‌رسد این است که ادبیات کدام کشور قوی‌تر بوده و کدام کشور آثار ادبی بیشتری به جهان عرضه کرده است؟ و در کتب درسی فارسی، نمونه آثار ادبیات کدام کشور نقل شده است؟ در این تحقیق ابتدا به خاستگاه شاعران و نویسندگان ادبیات جهان در کتب فارسی ابتدایی و متوسطه پرداخته می‌شود.

فرانسه: در کتب درسی فارسی، تعداد قابل توجهی از آثار ادبی جهان، مربوط به فرانسه است و البته این نکته با نقش پررنگ ادبیات فرانسه در ادبیات جهان مطابقت دارد؛ چنان‌که پاریس را «پایتخت جهان ادبی» دانسته و بالزاک^{۲۵}، پاریس را «شهر صدها هزار رمان» خوانده است (کازانووا^{۲۶}، ۱۳۹۲) و نویسندگانی چون هوگو (1802-1885)، اگزوپری (1900-1944)، آندره ژید (1869-1951) که نمونه‌ای از آثارشان در کتب درسی فارسی ذکر شده است از بزرگان درجه یک ادبیات جهان هستند. فرانسوا کوپه (1842-1908) و آلفونس دوده (1840-1897) نیز در سطح ادبیات جهان شناخته شده‌اند و کُر ژوبرت فرانسوی (متولد ۱۹۶۱) نیز گرچه در ادبیات جهان شناخته شده نیست، اما چنان‌که درس «در جستجوی» نشان می‌دهد محتوا و مضامین آثارش مورد توجه مؤلفان کتب درسی قرار گرفته است.

آمریکا: سه درس از کتب درسی فارسی از نویسندگان آمریکاست: شارلوت دومرسق هانت مشهور به «دمی» (متولد ۱۹۴۲) و «ترور رومین» (قرن ۲۰) که دو درس از کتاب فارسی پنجم ابتدایی از این دو نویسنده آمریکایی است و ریچارد باخ (متولد ۱۹۳۶) که داستان تخیلی آذرباد در کتاب فارسی یازدهم از اوست. به نظر می‌رسد مؤلفان کتب درسی موضوع و محتوای آن بخش از آثار ایشان را مناسب دانش‌آموزان تشخیص داده‌اند.

انگلیس: درس «راه خوشبختی» از کتاب فارسی هشتم، برگرفته از کتابی به نام «در جستجوی خوشبختی»، نوشته لرد آویبوری، نویسنده انگلیسی و ترجمه ابوالقاسم پاینده می‌باشد. درس «عشق جاودانی» از کتاب فارسی دوازدهم نیز غزل‌واره‌ای از شکسپیر است که به فارسی برگردانده شده است.

آلمان: در کتب درسی فارسی، دو شعر از دو شاعر آلمانی آمده است: خوان عدل در فارسی یازدهم از گوته و درس مسافر از شیلر. روسیه: آخرین داستان کتاب فارسی هفتم «پیر دانا» نام دارد، افسانه‌ای روسی است، اما نویسنده این اثر مشخص نیست. در کتاب فارسی پایه دهم داستان «سه پرسش» نوشته تولستوی نویسنده بزرگ روس است.

سوریه: نزار قبّانی از شاعران بزرگ سوریه است. در کتب درسی دو شعر از او نقل شده است: درس کودکان سنگ در فارسی هشتم و درس شعر سپیده دم در فارسی دهم. البته اختصاص دو درس از یک شاعر سوری قابل توجه است. به نظر می‌رسد اهمیت موضوع ادب‌پایداری سبب ذکر دو شعر از شاعر سوری در کتب فارسی است.

فلسطین: درس شانزدهم کتاب فارسی پایه هشتم، شعری است از محمود درویش، شاعر فلسطینی است. لبنان: درس تجسم عشق اثر جبران خلیل جبران شاعر بزرگ لبنانی است. وی در لبنان به دنیا آمده، اما در آمریکا زندگی کرده است.

هندوستان: درس هفدهم کتاب فارسی پایه یازدهم با نام «خاموشی دریا» یکی از اشعار رابیندرانات تاگور، شاعر هندوستانی در کتاب «ماه نو مرغان آواره» است.

شیلی: خنده تو شعری است از پابلو نرودا (۱۹۷۳-۱۹۰۴) به ترجمه احمد پوری که در کتاب فارسی در انتهای شعر اشاره‌ای به آن نشده است.

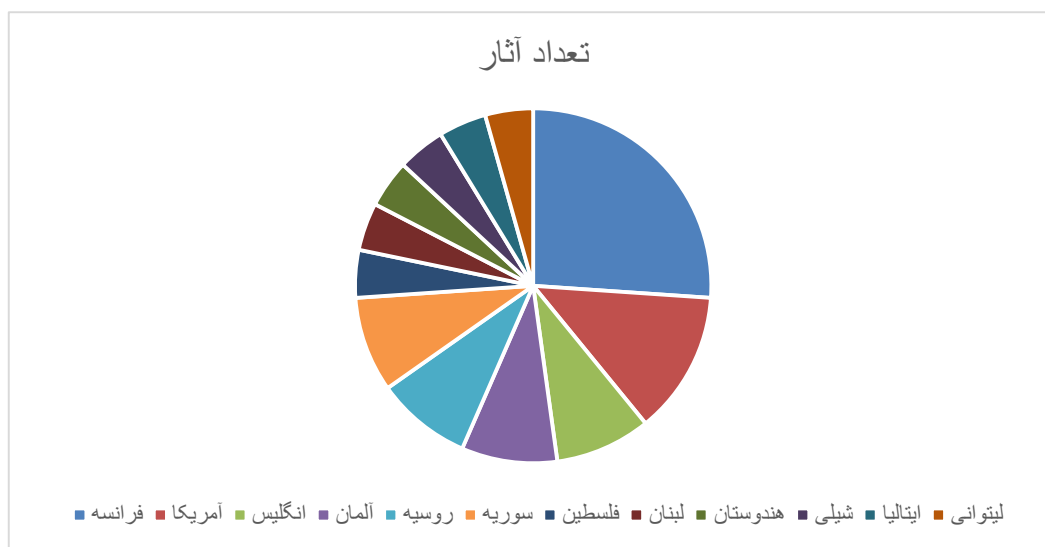
ایتالیا: هفت مروارید سرخ از یکی از سه داستان درج شده در کتاب قصه «هر شب یک حکایت» نوشته جورجو گاریتسوآلادا برگرفته شده است و زبان اصلی آن ایتالیایی است.

لیتوانی: درس آدم آهنی و شاپرک نوشته ویتاتو ژیلینسکای از کشور لیتوانی است. (جهت اطلاعات کامل و مبسوط: نک: دارستانی، ۱۴۰۰)

بررسی خاستگاه متون ادبیات جهان در کتب درسی نشان می‌دهد که در فصل ادبیات جهان، دانش‌آموزان با تعداد محدودی از کشورها و آثار ادبی آشنا می‌شوند. البته معلوم است که محدودیت حجم کتب درسی باعث می‌شود که مؤلفان کتب درسی در

مضيقه قرار گیرند و نتوانند فصل ادبیات جهان را از آنچه هست غنی تر سازند، اما سؤال اصلی این است که آیا سرزمین‌هایی هستند که ادبیاتی غنی دارند و نامشان در کتب درسی نیامده است؟ به نظر می‌رسد بهتر بود از آفریقا و شرق آسیا هم نمونه‌هایی از ادبیات ذکر شود. باتوجه به این نکته که هایکوهای ژاپنی در سطح جهان شهرت دارند و حجم یک هایکو فقط سه مصرع است بهتر است دانش‌آموزان با هایکوهای کوتاه ژاپنی آشنا شوند، به‌ویژه در شرایطی که برخی از شاعران معاصر به تقلید از هایکوهای ژاپنی، اشعار کوتاهی می‌سازند.

در بررسی خاستگاه متون ادبیات جهان در کتب درسی، نکته قابل توجه دیگر آن است که سه درس از کتب فارسی که از ادبیات جهان انتخاب شده است معلوم نیست که از کدام کشور است؛ بدان دلیل که در کتاب درسی نام کشور ذکر نشده و نیز بدان علت که از آثار شناخته‌شده نیستند به راحتی نمی‌توان مشخص ساخت که متعلق به کدام سرزمین است. در کتاب فارسی سخنی درباره وطن ناسی سویتلند نویسنده درس «تماشاخانه» و کلیک مورمان نویسنده درس «ما می‌توانیم» ذکر نشده است. همچنین در مورد درس «آن‌سوی پنجره»، نام نویسنده و نام کشور نامشخص است.

نمودار شماره ۲. خاستگاه شاعران و نویسندگان ادبیات جهان در کتب درسی و کمیت درس

۴. عصر و زمانه شاعران و نویسندگان ادبیات جهان

زمان و دوره زندگی شاعر و نویسنده اهمیت بسیار دارد؛ در تاریخ‌گرایی جدید نیز این بحث مطرح است که «آثار ادبی را باید با توجه به بستر تاریخی و سیاسی آنها دریافت» (شمیسا، ۱۳۸۵). در جدول زیر سال تولد و وفات شاعران و نویسندگان ادبیات جهان ذکر شده است؛ در مواردی که سال تولد و وفات مشخص نبوده، به ذکر قرن بسنده شده است و نیز در مواردی که فقط سال تولد ذکر شده است بدین معنی است که شاعر یا نویسنده در قید حیات است.

جدول شماره ۲- زمان زندگانی شاعران و نویسندگان ادبیات جهان در کتب درسی

قرن ۲۱	قرن ۲۰	قرن ۱۹	قرن ۱۸	قرن ۱۷	قرن ۱۶		
	گاریتسوالادا					چهارم	دیرستان دوره اول
ژوبرت (زنده)	کلر ژوبرت ۱۹۶۱						
	نانسی سویتلند					پنجم	
	ترور رومین						
دمی (زنده)	دمی تولد: ۱۹۴۲						
	-	-			-	ششم	دیرستان دوره اول
	ژیلینسکای ۲۰۲۴-۱۹۳۰					هفتم	
	محمود درویش ۲۰۰۸-۱۹۴۱	لرد آبیوری ۱۹۱۳-۱۸۳۴				هشتم	
	نزار قبانی ۱۹۹۸-۱۹۲۳						
	اگزوپری ۱۹۴۴-۱۹۰۰	ویکتور هوگو ۱۸۸۵-۱۸۰۲				نهم	
	رابرت فیشر ۲۰۰۸-۱۹۲۲						دیرستان دوره دوم
	نزار قبانی ۱۹۹۸-۱۹۲۳	تولستوی ۱۹۱۰-۱۸۲۸				دهم	
	آندره ژید ۱۸۶۹-۱۹۵۱	فرانسوا کوپه -۱۸۶۹ ۱۹۱۰					
ریچارد باخ (زنده)	ریچارد باخ تولد: ۱۹۳۶	تاگور ۱۹۴۱-۱۸۶۱	گوته ۱۷۴۹-۱۸۳۲			یازدهم	
		جبران ۱۹۳۱-۱۸۸۳					
	پابلو نرودا ۱۹۷۳-۱۹۰۴	آلفونس دوده ۱۸۹۷-۱۸۴۰	شیلر ۱۸۰۵-۱۷۵۹		شکسپیر ۱۵۶۴-۱۶۱۶	دوازدهم	

جدول فوق تاریخ زندگی شاعران و نویسندگان غیرایرانی را نشان می‌دهد که نمونه‌ای از آثار آنها در کتب درسی فارسی آمده است. اعداد جدول نمایانگر آن است که شاعرانی که متنی از آنها در کتب فارسی چهارم و پنجم ابتدایی و نیز متوسطه اول آمده اغلب معاصر و یا همچون کلر ژوبرت و شارلوت دومرسق هانت مشهور به دمی در قید حیات هستند. البته ذکر آثاری از ادبیات معاصر برای دانش‌آموزان این دوره معقول به نظر می‌رسد؛ زیرا در آثار معاصر ادبیات جهان، به ادبیات کودک و نگرارش متونی بر اساس نیازهای عاطفی و روحی روانی کودکان و نوجوانان توجه بیشتری شده است، همچنین جدول فوق نشان می‌دهد که از نمونه آثار شاعران و نویسندگان کلاسیک قرون ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ در کتب فارسی یازدهم و دوازدهم استفاده شده است؛ بنابراین می‌توان گفت ادبیات جهان در دوره ابتدایی و متوسطه اول از نوع ادبیات معاصر است و در کتب فارسی متوسطه دوم از نوع کلاسیک است.

بحث و نتیجه گیری

بررسی متون ادبیات جهان در کتب فارسی ابتدایی و متوسطه نشان داد قاره‌ی اروپا با ۱۵ اثر بیش‌ترین سهم را داشته، قاره‌ی آسیا با ۵ اثر و قاره‌ی آمریکا با ۴ اثر در رده‌های بعدی قرار دارند. تعداد قابل‌توجه آثار ادبیات فرانسه تا حدودی با نقش پررنگ ادبیات فرانسه در ادبیات جهان مطابقت دارد؛ زیرا نویسندگان بزرگ بسیاری از فرانسه برخاسته‌اند که در ادبیات جهان شهرت دارند. همچنین شرق دور، قاره‌های آفریقا و اقیانوسیه هیچ سهمی در ادبیات جهان ندارند.

نکته قابل توجه دیگر آن است که سه درس از کتب فارسی که از ادبیات جهان انتخاب شده است معلوم نیست که از کدام کشور هستند، بدان دلیل که در کتاب درسی نام کشور ذکر نشده و نیز بدان علت که از آثار شناخته‌شده نیستند به راحتی نمی‌توان مشخص ساخت که متعلق به کدام سرزمین است. یافته‌های پژوهش نشان داد که ۹ درس از مجموع ۲۵ درس ادبیات جهان؛ یعنی ۳۶ درصد متون از آثار درجه اول و مشهور ادبیات جهان هستند که به اغلب زبان‌های دنیا ترجمه شده و در جلب خواننده بسیار موفق بوده‌اند. اگر ملاک بررسی جایگاه آثار ادبیات جهان، در کتب درسی را، شاعر یا نویسنده قرار دهیم ۱۶ درس از ۲۵ درس؛ یعنی ۶۴ درصد از متونی که از ادبیات سایر ملل در کتب فارسی آمده است از آثار فاخر ادبیات جهان است؛ با این حال تنها ۳ اثر، (حدود ۱۱ درصد) به برندگان جوایز مطرح ادبی مانند جایزه نوبل ادبیات تعلق دارد (دارستانی، ۱۴۰۰). در بررسی آثار هر چه از پایه‌هایی ابتدایی به سوی متوسطه دوم پیش می‌رویم کاربرد قالب داستان کمتر و کاربرد قالب شعر بیشتر می‌شود. لازم به ذکر است که توزیع داستان و شعر ادبیات جهان در کتاب فارسی هشتم نامطلوب به نظر می‌رسد؛ زیرا این فصل از کتاب هشتم فقط یک داستان دارد و شامل دو شعر است و موضوع هر دو شعر ادبیات پایداری است که از تنوع محتوای فصل کاسته است؛ در حالی که در کتاب‌های فارسی فصلی به «ادبیات پایداری» اختصاص داده شده است. تنها شخصیتی که در این مجموعه ۲ اثر از وی به چشم می‌خورد، «نزار قبانی» است که به عنوان شاعری تغزلی شناخته می‌شود، درحالی‌که هر دو اثر موجود از او مختص ادبیات پایداری است. از دیگر گونه‌های ادبی که جای خالی آن در کتاب‌های درسی حس می‌شود، نمایشنامه است؛ این در حالی است که از نمایشنامه‌نویس بزرگی چون شکسپیر، یک قطعه شعر آورده شده است. در مجموع نمونه‌های گزیده شده از جنبه‌های متعدد از تنوع کافی برخوردار نیست و فصل «ادبیات جهان» در کتاب‌های درسی در مواردی با اهداف تعریف‌شده آموزش و پرورش هماهنگی مناسبی ندارد.

از نظر پراکندگی تاریخی، انتخاب آثار مناسب است و از همه دوره‌های تاریخی آثاری آورده شده و البته بیش‌ترین متون از دوره‌ی معاصر و قرن‌های ۱۹ و ۲۰ انتخاب‌شده است. در دوره ابتدایی آثاری از شاعران و نویسندگان معاصر در کتب فارسی وارد شده است که برای دانش‌آموزان این دوره معقول به نظر می‌رسد؛ زیرا در آثار معاصر ادبیات جهان، به ادبیات کودک و نوجوانش مفاهیم و مضامینی بر اساس نیازهای عاطفی و روانی کودکان و نوجوانان توجه بیشتری شده است، اما در کتب فارسی متوسطه دوم آثاری از نویسندگان کلاسیک قرون ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ دیده می‌شود؛ بنابراین ادبیات جهان در دوره ابتدایی و متوسطه اول از نوع ادبیات معاصر است و در کتب فارسی متوسطه دوم اغلب از نوع کلاسیک است؛ زیرا دانش‌آموزان متوسطه دوم در سطح بالاتری از درک مفاهیم عمیق فرهنگی و فلسفی رسیده‌اند، بنابراین درک آثار کلاسیک برایشان امکان‌پذیر به نظر می‌رسد.

پیشنهادهات

پیشنهاد می‌شود در فصل ادبیات جهان نام صاحب اثر و نام کشور ذکر شود و نمونه‌های متنوع بیشتری از شاهکارهای جهان معرفی شود؛ بهتر است در تالیف کتب درسی نمونه‌هایی از ادبیات آفریقا، آمریکای لاتین و کشورهای آسیای شرقی، به‌ویژه هایکوه‌های ژاپنی و نمایشنامه افزوده شود. با توجه به اینکه دانش‌آموزان متوسطه در سنین نوجوانی قرار دارند توصیه می‌شود آثار بیشتری از ادبیات نوجوان برای فصل ادبیات جهان در نظر گرفته شود. با توجه به آنچه گفته آمد فصل ادبیات جهان در کتاب فارسی هشتم باید مورد بازنگری قرار گیرد؛ زیرا تعداد داستان آن نسبت به فارسی هفتم و نهم کمتر است، محتوای دو شعر در یک فصل یکسان و تکراری است و

از ادبیات کودک و نوجوان بهره کمتری دارد.

مشارکت نویسندگان

میزان مشارکت نویسندگان در نگارش مقاله بطور یکسان است.

تشکر و قدردانی

از داوران به سبب ارائه نظرات ارزنده تشکر می‌گردد.

تعارض منافع

تعارض منافی وجود ندارد.

منابع

آداک، موسی؛ و یوسف‌زاده چوسری (۱۳۹۸). تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بر مبنای تربیت اقتصادی، پژوهش‌های آموزش و یادگیری، ۱۶ (۲)، پیاپی ۳۰، ۱۱۵-۱۲۸.
آزادی بوگر، امید (۱۳۹۴). جمهوری ادبیات جهان، ترجمه و استعمار، فصلنامه تخصصی نقد ادبی، ۸ (۲۹)، ۲۹-۷.

اکبری شلدرد، فریدون؛ نجفی پازکی، معصومه (۱۴۰۱). فارسی چهارم دبستان، تهران: شرکت افست.
اکبری شلدرد، فریدون؛ جبلی اده، پریچهر؛ و نجاران، فرح (۱۴۰۲). فارسی پنجم دبستان، تهران: شرکت افست.
اکبری شلدرد، فریدون؛ نجفی پازکی، معصومه؛ سنگری، محمدرضا؛ و عبادتی، شهناز (۱۴۰۲). فارسی پایه هشتم دوره اول متوسطه، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
اکبری شلدرد، فریدون؛ چنگیزی، علیرضا؛ سنگری، محمدرضا؛ و وفاپی، عباسعلی (۱۴۰۲). فارسی پایه نهم دوره اول متوسطه، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.

بلاغی اینالو، علی؛ فسایی، جعفر؛ و موسوی، سیدمهدی (۱۴۰۳). نقد و بررسی دانش‌های ادبی در کتب فارسی متوسطه اول، پژوهش در آموزش زبان و ادبیات فارسی، ۵ (۴)، ۷۳-۱۰۳.

10.48310/rpllp.2025.17651.1169

جعفری، سمانه؛ و محمدعالی زاده مرشت (۱۳۹۹). مطالعه انتقادی متون برگزیده از ادبیات جهان در کتاب‌های فارسی دوم متوسطه در غیاب مکتب‌های ادبی، پویش در آموزش علوم انسانی، شماره ۱۸، ۴۱-۵۵.
حری، ابوالفضل (۱۴۰۲). بررسی هم‌پیوندی ادبیات ملی با مفهوم «ادبیات جهان»، فصلنامه پژوهش‌های ادبیات تطبیقی، ۱ (۱)، ۲۹-۵۵.

خرمی، ثریا؛ صحراپی، رضامراد؛ و باصری، علی (۱۴۰۴). طراحی الگوی آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان با تأکید بر حساسیت بینافرهنگی. پژوهش در آموزش زبان و ادبیات فارسی، ۶ (۴)، ۸۱-۹۸. doi:

10.48310/rpllp.2026.21706.1300

دارستانی فراهانی، نفیسه‌سادات (۱۴۰۰). تحلیل ادبیات جهان در کتاب‌های ادبیات فارسی وزارت آموزش و پرورش (دوره ابتدایی، متوسطه اول و دوم)، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه قم

رضایی شریف، علی؛ و محمودی، جعفر (۱۴۰۲). بررسی اعتبار، روایی و هنجاریابی پرسشنامه شایستگی جهانی دانشجویان فارغ التحصیل، پژوهش‌های آموزش و یادگیری، ۲۰ (۲)، پیاپی ۳۸، ۱۳۷-۱۵۲.

شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۹۰). با چراغ و آینه در جستجوی ریشه‌های تحول شعر معاصر ایران، تهران: سخن. شمیس، سیروس. (۱۳۸۵). نقد ادبی، تهران: میترا.

عساکره، ناهید و پرویز شیبانی (۱۴۰۲). بررسی ادبیات جهان در کتاب‌های فارسی متوسطه سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۴۰۰ از نظر محتوا، پژوهش در آموزش زبان و ادبیات فارسی؛ دوره ۴، شماره ۲.

قاسم‌پور مقدم، حسین و همکاران (۱۴۰۲). فارسی پایه هفتم دوره اول متوسطه، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.

- قاسم پور مقدم، حسین و همکاران (۱۴۰۲). فارسی (۱) پایه دهم دوره دوم متوسطه، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
- قاسم پور مقدم، حسین و همکاران. (۱۴۰۲). فارسی (۲) پایه یازدهم دوره دوم متوسطه، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
- قاسم پور مقدم، حسین و همکاران. (۱۴۰۲). فارسی (۳) پایه دوازدهم دوره دوم متوسطه، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
- قزل ایغ، ثریا. (۱۳۹۸). ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن، تهران: سمت.
- کازانووا، پاسکال (۱۳۹۲). جمهوری جهانی ادبیات، ترجمه شاپور اعتماد، تهران: نشر مرکز.
- مقصودی، مجتبی (۱۳۹۳). آموزش ادبیات جهان در کتاب‌های درسی آموزش زبان فارسی در دوره راهنمایی و متوسطه اول. نخستین همایش آموزش زبان فارسی. ۶۱۹-۶۳۲.
- یوست، فرانسوا (۱۳۸۷). مفهوم ادبیات جهان، ترجمه علیرضا انوشیروانی، مطالعات ادبیات تطبیقی، پیاپی ۵، ۳۳-۴۸.

References

- Adak, Musa, & Yousefzadeh Chousari. (2019). Content analysis of elementary social studies textbooks based on economic education. *Research in Teaching and Learning*, 16(2), consecutive issue 30, 115–128. [In Persian]
- Azadi Booger, Omid. (2015). The Republic of World Literature, translation, and colonialism. *Specialized Quarterly of Literary Criticism*, 8(29), 7–29. [In Persian]
- Akbari Sheldareh, Fereydoun, & Najafi Pazoki, Masoumeh. (2022). *Persian Language, Grade Four of Elementary School*. Tehran: Offset Publishing Company. [In Persian]
- Akbari Sheldareh, Fereydoun, Jabbali Addeh, Parichehr, & Najaran, Farah. (2023). *Persian Language, Grade Five of Elementary School*. Tehran: Offset Publishing Company. [In Persian]
- Akbari Sheldareh, Fereydoun, Najafi Pazoki, Masoumeh, Sangari, Mohammadreza, & Ebadati, Shahnaz. (2023). *Persian Language, Grade Eight, First Cycle of Secondary School*. Tehran: Iran Textbook Printing and Publishing Company. [In Persian]
- Akbari Sheldareh, Fereydoun, Changizi, Alireza, Sangari, Mohammadreza, & Vafaei, Abbasali. (2023). *Persian Language, Grade Nine, First Cycle of Secondary School*. Tehran: Iran Textbook Printing and Publishing Company. [In Persian]
- Balaghi Inalo, Ali, Fasai, Jafar, & Mousavi, Seyed Mehdi. (2025). A critical review of literary knowledge in Persian textbooks of the first cycle of secondary education. *Research in Teaching Persian Language and Literature*, 5(4), 73–103. <https://doi.org/10.48310/rpllp.2025.17651.1169> [In Persian]
- Jafari, Samaneh, & Mohammadali-Zadeh Maresht. (2020). A critical study of selected world literature texts in Persian textbooks of the second cycle of secondary education in the absence of literary schools. *Puyesh in Humanities Education*, 18, 41–55. [In Persian]
- Hori, Abolfazl. (2023). Examining the interrelationship between national literature and the concept of “world literature.” *Quarterly Journal of Comparative Literary Studies*, 1(1), 29–55. [In Persian]
- Khorrami, Soraya, Sahraei, Reza Morad, & Baseri, Ali. (2026). Designing a model for teaching Persian to non-Persian speakers with an emphasis on intercultural sensitivity. *Research in Teaching Persian Language and Literature*, 6(4), 81–98. <https://doi.org/10.48310/rpllp.2026.21706.1300> [In Persian]
- Darastani Farahani, Nafiseh Sadat. (2021). *An Analysis of World Literature in Persian Literature Textbooks of the Ministry of Education (Elementary, First-Cycle Secondary, and Second-Cycle Secondary Education)* [Master's thesis, University of Qom]. [In Persian]
- Rezaei Sharif, Ali, & Mahmoudi, Jafar. (2023). Examining the reliability, validity, and standardization of the global competence questionnaire for university graduates.

- Research in Teaching and Learning*, 20(2), consecutive issue 38, 137–152. [In Persian]
- Shafiei Kadkani, Mohammadreza. (2011). *With a Lamp and a Mirror: In Search of the Roots of the Transformation of Contemporary Iranian Poetry*. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Shamisa, Cyrus. (2006). *Literary Criticism*. Tehran: Mitra. [In Persian]
- Asakareh, Nahid, & Parviz Sheibani. (2023). Examining world literature in Persian textbooks at the secondary level during the 1399–1400 academic year in terms of content. *Research in Teaching Persian Language and Literature*, 4(2). [In Persian]
- Ghasempour Moghaddam, Hossein, et al. (2023). *Persian Language, Grade Seven, First Cycle of Secondary School*. Tehran: Iran Textbook Printing and Publishing Company. [In Persian]
- Ghasempour Moghaddam, Hossein, et al. (2023). *Persian Language (1), Grade Ten, Second Cycle of Secondary School*. Tehran: Iran Textbook Printing and Publishing Company. [In Persian]
- Ghasempour Moghaddam, Hossein, et al. (2023). *Persian Language (2), Grade Eleven, Second Cycle of Secondary School*. Tehran: Iran Textbook Printing and Publishing Company. [In Persian]
- Ghasempour Moghaddam, Hossein, et al. (2023). *Persian Language (3), Grade Twelve, Second Cycle of Secondary School*. Tehran: Iran Textbook Printing and Publishing Company. [In Persian]
- Gholizadeh, Soraya. (2019). *Children's and Young Adult Literature and the Promotion of Reading*. Tehran: SAMT. [In Persian]
- Casanova, Pascale. (2013). *The World Republic of Letters*. Translated by Shapour Etemad. Tehran: Markaz Publishing. [In Persian]
- Maghsoudi, Mojtaba. (2014). Teaching world literature in Persian language textbooks at the middle and first-cycle secondary levels. In *Proceedings of the First Conference on Persian Language Education*, 619–632. [In Persian]
- Jouve, François. (2008). The concept of world literature. Translated by Alireza Anoushiravani. *Comparative Literature Studies*, consecutive issue 5, 33–48. [In Persian]